

TAMPEREEN YLIOPISTO

"Keitä ne on ne sankarit"

Uutisten väkivaltakertomusten sankarit ja konnat lasten silmin

Kasvatustieteiden tiedekunta

Kasvatustieteiden pro gradu -tutkielma

PAULIINA PUIKKONEN

toukokuu 2018

Tampereen yliopisto

Kasvatustieteiden tiedekunta

PAULIINA PUIKKONEN: ”Keitä ne on ne sankarit?” Uutisten väkivaltakertomusten sankarit ja konnat lasten silmin

Kasvatustieteiden pro gradu -tutkielma, 14 sivua

Toukokuu 2018

Väkivaltaisia tapahtumia käsittelevät uutiset ovat muuttuneet osaksi päivittäistä arkea. Samaan aikaan uutismaailma on alkanut käyttää kertomuksellisempaa lähestymistapaa ja viihteellisyydestä on tullut osa uutisointia. Kertomuksellisuuden lisääntyessä uutisoinnissa on alkanut näkyä perinteisen tarinankerronnan piirteet ja tämän myötä myös hyvän ja pahan taistelu, jossa sankarit ja konnat seikkailevat. Erityisen selvästi tämä kaksinaisuus on havaittavissa väkivaltauutisoinnissa. Tutkimusta väkivaltauutisoinnista sekä sankareista ja konnista on tehty jonkin verran, mutta lasten näkökulma on näiden aihepiirien kohdalla jätetty aikaisemmin lähes täysin huomiotta. Vaikka median vaikuttavuudesta ollaan montaa eri mieltä, on erityisesti lasten kanssa otettava huomioon median mahdolliset vaikutukset esimerkiksi stereotyyppien muodostumiseen. Mediakasvatuksen näkökulmasta sankari- ja konnakuvausten tutkiminen saattaa avata mielenkiintoisia lähtökohtia myös opetuksen kehittämiseen. Tämän tutkimuksen tarkoituksena on selvittää, millaisia käsityksiä lapsilla on median väkivaltauutisia käsittelevien kertomusten sankari- ja konnahahmoista. Vertailemalla lasten käsityksiä uutisten väkivaltaisia tapauksia käsitteleviin kertomuksiin pyritään myös selvittämään, löytyykö niistä yhtäläisyyksiä. Tutkimuskysymykset ovat: Millaisia sankari- ja konnatyyppisiä lapset näkevät uutisten väkivaltaisista tapahtumista kertovissa kertomuksissa? Korostuvatko lasten kertomuksissa samat sankari- ja konnatyyppit kuin uutisten kertomuksissa?

Tutkimuksen aineisto (n=46) kerättiin eläytymismenetelmällä tammikuussa 2018 suuresta pirkanmaalaisesta kaupungista viidennen luokan oppilailta. Eläytymismenetelmän periaatteiden mukaisesti aineiston keräämisessä käytettiin kahta erilaista kehyskertomusta, jotka poikkesivat toisistaan näkökulman osalta. Toisella kehyskertomuksella pyrittiin löytämään sankarinarratiiveja ja toisella konnanarratiiveja.

Tutkimustulosten perusteella uutisten ja muun median välittämät kuvaukset toistuvat ainakin jossakin määrin lasten mielikuvissa ja käsityksissä. Lapset kuvasivat tapahtumia kertomuksellisesti ja yhdistelivät sujuvasti uutismaailmasta tuttuja piirteitä satumailmaan ja jopa yliluonnollisiin ilmiöihin. Sankarit ja konnat vastasivat kirjallisuuden stereotyyppisiä hahmoja sekä aikaisemman tutkimuksen tuloksia. Sankarit näyttäytyivät melko neutraaleina hahmoina sekä ulkonäkönsä että sukupuolensa osalta. Sankarin tärkeimmäksi ominaisuudeksi nousi toisten puolesta uhrautuminen. Konnat herättivät vastaajissa selvästi enemmän kiinnostusta ja konnien ulkonäön kuvaukset olivatkin varsin rikkaita. Konnat kuvattiin pelottavan näköisiksi ja heidän toimintaansa selitettiin pitkälti ulkoisilla tekijöillä, kuten päihteiden käytöllä ja mielenterveysongelmilla. Yksi merkittävistä tutkimustuloksista oli terrorismiviittausten puuttuminen aineistosta yhtä mainintaa lukuunottamatta.

Tämä pro gradu -tutkielma muodostuu kasvatustieteiden tiedekunnan ohjeiden mukaisesta vertaisarviointiin hyväksytystä tutkimusartikkelista.

Avainsanat: väkivaltauutisointi, kertomuksellisuus, sankari, konna, eläytymismenetelmä

Sisällysluettelo

Johdanto	1
Tutkimusaineisto ja -menetelmä	4
Tulokset	5
Pohdinta ja johtopäätökset	10
Lähteet	13

Tampereen yliopiston kasvatustieteiden tiedekunnassa *pro gradu* -tutkielmaksi voidaan hyväksyä myös artikkelikäsitkirjoitus, joka on hyväksytty arvioitavaksi tai julkaistu kotimaisessa tai ulkomaisessa tieteellisessä, vähintään TSV:n julkaisufoorumin tason 1 vertaisarvioidussa julkaisussa. Artikkelissa voi olla useampi kirjoittaja, jolloin opiskelija on ensimmäisenä kirjoittajana. (Dekaanin päätös 464/26.9.2017)

Tämä tutkimusartikkeli on osa Jari Eskolan fasilitoiman lukuvuoden 2017-2018 toimineen EskolaMEBS2.0-seminaariryhmän toimintaa. Pauliina Puikkonen on vastannut tutkimusprojektista sen kaikilta osiltaan. Jari Eskola on ollut mukana tutkimusprosessin jokaisessa vaiheessa: tutkimusaiheen konstruoinnissa, aineiston keruun suunnittelussa, aineiston analyysissä ja tutkimusartikkelin kirjoittamisessa. Reijo Kupiainen on osallistunut tutkimuksen eri vaiheisiin tarjoten erityisesti tutkimusaiheen asiantuntemuksen hankkeelle. Kaikki kirjoittajat ovat osallistuneet kirjoitusprosessiin ja hyväksyneet artikkelin lopullisen version. Seminaariryhmän tuki ja asiantuntemus on ollut merkittävä kaikissa projektin vaiheissa.

"Artikkelin kirjoittajana oleminen edellyttää, että kirjoittajiksi ilmoitetuilla on merkittävä vaikutus artikkelin syntyyn siten, että he ovat osallistuneet sekä (1) tutkimuksen suunnitteluun tai tulosten analyysiin ja tulkintaan että (2) artikkelin kirjoittamiseen tai sen tieteellisen sisällön muokkaamiseen ja ovat lisäksi (3) hyväksyneet artikkelin lopullisen, julkaistavaksi tarkoitetun version. Lisäksi voidaan artikkelin kiitososassa mainita henkilöt, jotka ovat edesauttaneet tutkimuksen toteuttamista. Tarkemmat Vancouver-ohjeet, katso www.icmje.org."

(Liikunta & tiede 6/2016, numerointi MEBS-ryhmän; ks. myös Tutkimuseettisen neuvottelukunnan suositus 2018 *Tieteellisten julkaisujen tekijyydestä sopiminen*: <http://www.tenk.fi/fi/tenkin-ohjeistot>).

Tutkimusartikkelin dokumentaatiokäytännöt noudattavat Kasvatus-lehden ohjeita, mutta artikkelin rakenteellisenä ohjeistuksena on toiminut Liikunta & tiede -lehden ja ryhmän omat ohjeet kirjoittajille.

Artikkeli on hyväksytty tieteelliseen vertaisarvointiin Jari Eskolan ja Satu Virtasen toimittamaan ja Tampere University Press:in kustantamaan *Eläytymismenetelmä 2018* -teokseen. Teos koostuu eläytymismenetelmää hyödyntävistä tutkimus- ja metodiartikkeleista. Niinpä yksittäisissä tutkimusartikkeleissa – kuten tässä – menetelmän perusteet oletetaan tunnetuiksi ja siksi niissä ei toisteta perinteistä eläytymismenetelmän kuvausta tyyliin (*esim. Eskola 1997; 1998; Eskola & Suoranta 1998; Saaranen-Kauppinen & Puusniekka 2009; Wallin & Helenius & Saaranen-Kauppinen & Eskola 2015; Eskola & Mäenpää & Wallin 2017; Eskola & Virtanen & Wallin 2018*).

“Keitä ne on ne sankarit?”

Uutisten väkivaltakertomusten sankarit ja konnat lasten silmin

Pauliina Puikkonen

& Reijo Kupiainen & Jari Eskola

Johdanto

Väkivalta näkyy uutisissa lähes päivittäin. Vuosina 2008–2010 rikosuutisointi käsitti suomalaisen uutismedian turvallisuuden aihepiireistä arviolta 10 prosenttia. Turvallisuuden aihepiireihin laskettiin mukaan rikoksia, onnettomuuksia sekä maanpuolustusta koskevat uutiset. (Suikkanen, Holma & Raittila 2012, 17.) Väkivaltaisia tapahtumia käsittelevät uutiset ovat vallanneet yhä enemmän palstatilaa, vaikka väkivaltaiset tapahtumat eivät todellisuudessa ole juurikaan lisääntyneet (Kivivuori, Kemppi & Smolej 2002; Smolej 2011a). Väkivaltaiset tapahtumat saavat määrällisesti enemmän huomiota kuin muut aiheet ja erityisesti iltapäivälehtien lööpeissä väkivalta näyttäytyy varsin yleisenä ilmiönä (Syrjälä 2007, 23). Väkivaltalööppien aiheina ovat mm. kuolemaan johtaneet väkivallan teot sekä pahoinpitelyt, ampumiset ja puukotukset (Syrjälä 2007, 27–28). Väkivaltaotsikoiden määrän kasvun lisäksi ne ovat muuttuneet myös väkivaltaisemmiksi. Otsikoissa kerrotaan entistä yksityiskohtaisemmin väkivallanteosta ja siinä käytetyistä välineistä (Syrjälä 2007, 32–36).

Väkivallan saama näkyvyys on saattanut vaikuttaa niin kutsutun pelon kulttuurin muodostumiseen, jossa pelot voivat kohdistua moniin eri asioihin, kuten esimerkiksi ruokaan tai tuntemattomiin ihmisiin (Furedi 1998, 23–24). Pelon kulttuuri syntyy voimakkaasti lisääntyneen turvallisuuden oloissa. Todellisuudessa turvallisuudessa on ollut nähtävissä kohoava trendi jo vuosikymmeniä esimerkiksi terveyden ja elinajanodotteen osalta (Altheide 2006, 421), mutta siitä huolimatta pelosta on tullut osa arkipäivää (Busso 2014). Rikollisuus ja yleiseen järjestykseen liittyvät uhat ovat osa pelon kulttuuriin perustuvaa uutisointia, mutta niiden tarkemmat aiheet vaihtelevat ajassa. Yhteistä tämän aihepiirin uutisille on osoittaa jokin ulkopuolinen pelon aiheuttaja, niin kutsuttu ”toinen”. (Altheide 2006, 419.) Median vaikutuksista on olemassa useita erilaisia teorioita, kuten esimerkiksi kultivaatioteoria, jonka mukaan media voi muokata yleisön todellisuuskäsityksiä. Kultivaatioteoria korostaa median pelko- ja ahdistusvaikutuksia ja sen mukaan mediaväkivalta voikin aiheuttaa sosiaalisten pelkojen lisääntymistä. (Mustonen 2001, 64–65.) Riskijournalismi voimistaa riskitunnetta, mutta ei aiheuta sitä, vaan taustalla on pelon kulttuuri (Furedi 1998, 172). Myös suomalaisessa tutkimuksessa on todettu väkivaltauutisoinnin ja väestön kokeman pelon lisääntyminen rinnakkain ja kiinnitetty huomiota rikollisuudesta käytävän julkisen keskustelun vaikutuksiin turvattomuuden kokemuksen lisääntymisessä. On kuitenkin mahdotonta osoittaa, että nimenomaan väkivaltauutisointi lisäisi ihmisten pelkoja. (Haara, Reunanen, Näsi & Kivivuori 2017, 32; Kivivuori, Kemppi & Smolej 2002, 47.)

Tarinoiden kertominen on vahva osa ihmisyyttä ja narrativisointi eli kertomuksellistaminen helpottaakin uusien asioiden sisäistämistä ja se on hyväksi todettu menetelmä myös opetuksessa (Ropo & Huttunen 2013). Kertomukselle olennaista on merkitys, eli syy, miksi se kerrotaan, sekä kiinnostuksen herättäminen sen esittelemää asiaa kohtaan. Kiinnostuksen herättämiseen vaaditaan yleensä jokin ongelma, joka kertomuksessa pyritään ratkaisemaan. Ilman ongelmaa kertomus ei ole kiinnostava ja yleisö menettää mielenkiintonsa. Kiinnostukseen vaaditaan myös kertomusten kantamia ja aiheuttamia tunnereaktioita. (Alexander 2011, 6–7.) Myös uutisoinnissa on alettu hyödyntämään entistä enemmän narrativisointia eli uutisten muuttamista

kertomuksellisemmiksi. Uutisten kohdalla kertomuksellistaminen on alkanut yhä useammin tarkoittaa journalismin muutosta viihteeksi eli hyvän tarinan kerronnaksi faktojen välittämisen sijaan. Vaikka journalismin välittämät narratiivit myös auttavat lukijoita tai katsojia muodostamaan mielikuvia todellisuudesta, usein lukijoille välitetään tapahtumista kahtiajakautunut kuva, jossa hyvä ja paha taistelevat (Liebes 1994), aivan kuin perinteisessä kertomusperinteessä. Uutisissa median viihteellistyminen näkyy entistä voimakkaampana yleisön tunteisiin vetoamisena sekä yksittäisten ihmisten kokemuksiin keskittymisenä (Smolej 2011b). Hyvän ja pahan taistelu on aihe, josta sukupolvet kautta historian ovat olleet kiinnostuneita, eikä kiinnostus tätä kaksinapaisuutta kohtaan vaikuta olevan katoamassa. Selkeimmin se on havaittavissa tietysti kirjallisuudessa ja erityisesti lasten kirjallisuus nojaa hyvin pitkälti tähän ikaikaiseen dilemmaan. Uutisten kertomuksellisuuden lisääntyessä sankarit ja konnat ovat alkaneet vallata alaa myös fiktiivisten tarinoiden ulkopuolelta. Kuulemme ja luemme erilaisia tosielämän sankaritarinoita. Sankaritarinat vaativat kuitenkin lähes poikkeuksetta rinnalleen kertomuksen konnasta eli siitä, jonka päihittämisen ansiosta joku on saanut sankarin viitan harteilleen (Kristensen, Rothbauer & McKechnie 2016, 16). Sankariteko voi tietysti liittyä onnettomuuteen tai vaikkapa luonnonmullistukseen, mutta hyvä kertomus sisältää kuitenkin lähes poikkeuksetta selkeän konnan hahmon, pahuuden henkilöitymän. Konnan hahmo ikään kuin luo sankarin hahmon asettumalla tätä vastaan ja tarjoamalla mahdollisuuden aktiiviseen toimintaan passiivisuuden sijaan. Konna mahdollistaa sankarin toimijan roolin. (Kristensen, Rothbauer & McKechnie 2016, 12.)

Sankaruudelle ei löydy yhtä yksiselitteistä määritelmää, koska sankareita on monenlaisia. Sankaruuden määrittelyn tekee haastavaksi se, että on vaikeaa määritellä, mikä oikeastaan tekee henkilöstä sankarin (Keczer, File, Orosz & Zimbardo 2016, 11), ja toisaalta eri lukijat saattavat löytää samasta tekstistä monenlaisia sankareita (Bal 1997, 131). Perinteisen kirjallisuuden määritelmän mukaan sankarin rooliin kuuluu pääsääntöisesti etsiä toista hahmoa, joka on kadonnut, hyvin usein prinsessaa (Propp 1994). Kirjallisuudessa kertomukset muotoutuvat pitkälti sankarin ympärille ja monissa kertomuksissa sankarin nimi näkyykin jo otsikossa. Yleensä sankari on kuitenkin erotettavissa muista hahmoista tekstuaalisten vihjeiden perusteella. Sankarista ja hänen taustoistaan ja ajatuksistaan kerrotaan enemmän, ja hän on läsnä kaikissa merkittävissä tapahtumissa. Ennen kaikkea sankari on aktiivinen toimija, joka tekee valintoja ja toimii niiden pohjalta. (Bal 1997, 132.) Sankarin matka noudattaa yleensä samaa kaavaa, joka on nähtävissä jo antiikin myyttisissä kertomuksissa: sankari kohtaa epätavallisen haasteen ja hänen eteensä tulee erilaisia, jopa kuolettavia esteitä, jotka hän päihittää ja lopulta palaa kotiin voitokkaana. (Campbell 1990.)

Tosielämän sankarit eivät kuitenkaan noudata kirjallisuuden stereotyyppistä sankarikuvausta. Tosielämässä voidaan erottaa toisistaan niin sanotut todelliset sankarit ja arkipäivän sankarit. Näiden kahden erottaminen on vaikeaa, koska arkipäivän sankariin liitetään osittain samoja piirteitä kuin todelliseen sankariin, kuten rohkeus ja hyvä kestävyys. Arkipäivän sankarin kohdalla nämä piirteet eivät kuitenkaan korostu yhtä voimakkaasti kuin todellisen sankarin kohdalla. (Keczer, File, Orosz & Zimbardo 2016, 10–11.) Todellinen sankaruus viittaa siihen, että yksilö tekee jotakin epätavallisen sankarillista, mutta arkipäivän sankaruuteen riittää, että tekee oikein (Keczer, File, Orosz & Zimbardo 2016, 14). Yleisesti sankaruuteen liitetään rohkeus ja erityisen tärkeänä piirteenä itsensä uhraaminen toisten puolesta (Keczer, File, Orosz & Zimbardo 2016, 12; Becker & Eagly 2004, 163–164; Kinsella, Ritchie & Igou 2015, 117). Sankari on siis yksilö, joka päättää ottaa riskin jonkun toisen vuoksi huolimatta mahdollisuudesta, että voi itse kuolla tai kärsiä vakavista fyysisistä seurauksista. Riskin ottaminen vain huviksi vuoksi esimerkiksi extreme-urheilussa ei riitä, vaan sankaruuden statuksen saavuttamiseen vaaditaan myös sosiaalinen ulottuvuus eli toisen ihmisen pelastaminen. (Becker & Eagly 2004, 163–164). Sankaruus liittyy myös vahvasti ihmisen moraaliseen toimintaan, joka voidaan Urmsonin mukaan jakaa kolmeen kategoriaan: kiellettyyn, sallittuun ja vapaavalintaiseen. Sankarilliset teot eivät sovi

mihinkään näistä kategorioista ja siten erottuvat normaalista toiminnasta. Sankarillinen teko ei ole vapaavalintainen, koska tällaisia tekoja voimme odottaa ja vaatia toisilta, eikä sankarillisia tekoja voi odottaa, vaan ne ovat jotakin, jota voimme vain toivoa saavamme osaksemme hädän hetkellä. (ks. Markovits 2012, 299–300.) Sankaruus on myös aina riippuvainen näkökulmasta, sillä se mitä pidämme sankarillisena, eli mitä emme voi odottaa ja vaatia toisilta, riippuu siitä, millaisia valmiuksia meillä itsellämme on eri tilanteissa. Sankarillinen teko on jotakin, jonka toteuttamiseen suurin osa ihmisistä ei olisi kyennyt moraalisesti tai fyysisesti samoissa olosuhteissa kuin missä teon tehnyt henkilö on sen toteuttanut. Sankaruus ei siis määrity sen perusteella, olisiko henkilö toteuttanut tekonsa vaikeammissakin olosuhteissa, vaan sen perusteella, miten muut olisivat toimineet samoissa olosuhteissa. Sankareiden ihailu perustuu juurikin tähän ajatukseen: emme olisi itse pystyneet samaan samoissa olosuhteissa kuin sankarillisen teon tehnyt henkilö pystyi. (Markovits 2012, 297–300.)

Sankarin vastakohtana voidaan pitää konnaa. Mikäli sankarilta odotetaan sankarillista oikein toimimista erikoisissa olosuhteissa, konna olisi moraalinäkökulmasta henkilö, joka toimii tietyssä tilanteessa väärin, vaikka suurin osa ihmisistä olisi toiminut samassa tilanteessa oikein (Markovits 2012, 309). Konnat yhdistetäänkin yleensä etiikkaan ja moraaliin, ja niiden toiminta nähdään negatiivisena odotetun humanin toiminnan taustaa vasten (Cámara Arenas 2011, 7). Aina sankarin ja konnan erottaminen ei ole aivan yksinkertaista. Toisinaan kummallakin hahmolla saattaa olla samanlaisia piirteitä, kuten suuri esiintyvyys kertomuksessa ja yksinpuhelut (Ball 1997, 131), ja esimerkiksi kirjallisuudessa ja elokuvissa konnakin voi vaikuttaa välillä sankarilta, eivätkä sankarit ole aina läpeensä hyviä. Konnan määritelmä voidaan jakaa kahteen erilaiseen tasoon: heikkoon ja vahvaan. Heikkoon määritelmään sisältyy käsitteen kaikki mahdolliset metaforiset muodot: konna voi siis olla vaikkapa luonnonmullistus. Vahva määritelmä taas kaventaa konnan määritelmää siten, että konna ei ole vain rooli, jota esimerkiksi luonnonmullistuksetkin voivat edustaa, vaan nimenomaan rooli, jota edustaa aina jokin hahmo. Konnalla ei kuitenkaan tarvitse olla konkreettista ihmishahmoa, vaan se voi esiintyä kertomuksessa esimerkiksi pahana henkenä tai liekehtivänä silmänä, kuten Sauron Taru Sormusten Herrassa. Konna eroaa sankarin kohtaamista muista vastuksista ja haasteista juurikin siinä, että se on selkeästi jokin hahmo. Konnalla on kyky ohjata omaa toimintaansa, tehdä valintoja ja taistella sankaria vastaan. (Cámara Arenas 2011, 6–7.) Konnan ulkonäköön liitetään tyypillisesti jonkin asteinen rumuus, mutta se ei ole kuitenkaan välttämättä fyysistä. Jotkut konnat ovat hyvinkin kauniita. Konnan rumuus voi liittyä myös hahmon julmuuteen ja sen aiheuttamaan pelkoon tai ahdistukseen. (Cámara Arenas 2011, 10.) Konna edustaakin narratiivina ihmisen psyyken pahimpia ja syvimpiä pelkoja (Yakali-Çamoğlu & Fahraeus 2011, 1), jotka ilmentyvät esimerkiksi kirjoissa ja elokuvissa yhdessä hahmossa, jonka tunnistamme mielessämme muodostamamme stereotyyppisen kategorisoinnin avulla (Cámara Arenas 2011, 11). Mielessämme on siis tietty mielikuva konnasta, sen ulkonäöstä ja toiminnasta, ja tämän mielikuvan perusteella määrittelemme tietynlaiset hahmot konniksi. Viime vuosina konnuutta ja pahuutta ovat edustaneet uutisissa yhä useammin terrorismi ja terroritekoja toteuttaneet henkilöt ja ryhmittymät. Terroristiseen toimintaan liittyikin hyvin vahvasti konnan hahmon edustamat pelot, joihin sisältyy yleensä hyvin voimakkaasti menetyksen näkökulma, joka käsittää niin viattomuuden ja rakkaiden kuin voiman, itsen ja identiteetin menetyksen (Yakali-Çamoğlu & Fahraeus 2011, 1).

Tutkimusta väkivaltautisoinnista sekä sankareista ja konnista on tehty jonkin verran, mutta lasten näkökulma on näiden aihepiirien kohdalla jätetty aikaisemmin lähes täysin huomiotta. Vaikka median vaikuttavuudesta ollaan montaa eri mieltä, on erityisesti lasten kanssa otettava huomioon median mahdolliset vaikutukset esimerkiksi stereotyyppien muodostumiseen. Mediakasvatuksen näkökulmasta sankari- ja konnakuvausten tutkiminen saattaa avata mielenkiintoisia lähtökohtia myös opetuksen kehittämiseen.

Tämän tutkimuksen tavoitteena onkin selvittää, millaisia käsityksiä lapsilla on median väkivaltautisia käsittelevien kertomusten sankari- ja konnahahmoista. Vertailemalla lasten

käsityksiä uutisten väkivaltaisista tapauksista käsitteleviin kertomuksiin, pyritään myös selvittämään, löytyykö niistä yhtäläisyyksiä. Tarkemmat tutkimuskysymykset ovat:

(1) Millaisia sankari- ja konnatyyppisiä lapset näkevät uutisten väkivaltaisista tapahtumista kertovissa kertomuksissa?

(2) Korostuvatko lasten kertomuksissa samat sankari- ja konnatyyppit kuin uutisten kertomuksissa?

Tutkimusaineisto ja -menetelmä

Tutkimuksen aineisto (n=46) kerättiin eläytymismenetelmällä tammikuussa 2018 suuresta pirkanmaalaisesta kaupungista viidennen luokan oppilailta. Eläytymismenetelmä soveltui tähän tutkimukseen, koska tavoitteena oli muodostaa narratiiveja, ja kertomuksellisuus on selkeä osa eläytymismenetelmää ja sen avulla aikaansaatu aineistoa.

Tämän tutkimuksen aineistonkeruussa käytettiin kahta erilaista kehyskertomusta.

Kehyskertomuksissa varioitiin uutisen näkökulmaa siten, että toisella kehyskertomuksella pyrittiin saamaan vastaajilta erilaisia sankarinarratiiveja ja toisessa keskityttiin tapahtuman konnaan. Kumpikin kehyskertomuksesta alkoi johdantolauseella, jossa annettiin raamit uutisen aiheelle. Tällä lauseella pyrittiin suuntaamaan vastaajien ajatukset nimenomaan luettuun uutiseen esimerkiksi kuullun jutun sijasta, koska tarkoituksena oli selvittää uutisten esittämää narratiivia. Uutisen lähde jätettiin avoimeksi, jotta vastaajat saivat mahdollisuuden itse päättää millaisesta jutusta on kyse. Avoin lähde salli myös vapaamman kirjoittamisen kuin esimerkiksi lehdestä luetuksi rajattu teksti olisi tehnyt.

Väkivaltaiseksi teoksi valikoitui lopulta ampumistapaus monien erilaisten variaatioiden valikoimasta. Ampumistapaus tarjosi mahdollisuuden kirjoittaa kolmen henkilön välisestä tapahtumasta (ampuja, uhri, auttaja), mutta toisaalta tarinassa saattoi olla myös useita henkilöitä. Tällainen kehyskertomus myös sisälsi selkeästi sekä konnan että sankarin, koska kyseessä ei voinut olla onnettomuus. Ampumistapausta ei liitetä välttämättä heti suoraan viimeaikaisiin terroritekoihin, kuten esimerkiksi puukotus tai autolla tapahtunut yliajo saatettaisiin liittää, mutta se sisältää kuitenkin myös terroriteosta kirjoittamisen mahdollisuuden. Kehyskertomuksilla ei haluttu ohjailla vastaajia liikaa, vaan antaa mahdollisimman vapaat raamit konna- ja sankarinarratiivien muodostamiselle.

Johdantolauseen jälkeen kerrottiin, kummasta näkökulmasta vastaajan odotettiin kirjoittavan. Konnanarratiiveihin tähdättiin pyytämällä vastaajia kirjoittamaan ampujasta, ja sankarinarratiiveja pyrittiin saamaan käyttämällä sanoja auttaja ja pelastaja. Sankarinarratiiveihin tähtäävästä kehyskertomuksesta käytettiin lopulta kahta erilaista versiota, joista toisessa vastaajat kirjoittivat auttajasta ja toisessa pelastajasta. Käsitteen vaihtamista kokeiltiin, koska haluttiin nähdä, vaikuttaako sanan muutos auttajasta pelastajaan voimakkaampiin kuvauksiin sankareista. Pelastaja on käsitteenä aktiivisempi kuin auttaja ja tällä muutoksella yritettiin saada kehyskertomusten hahmot samalle aktiivisuuden tasolle. Muutoksella ei kuitenkaan ollut vaikutusta syntyneisiin kertomuksiin, joten tutkimuksessa auttaja- ja pelastajakertomukset on käsitelty yhtenä kehyskertomuksena. Kehyskertomukset olivat seuraavat:

1) Ruu lukee pari päivää sitten tapahtuneesta ampumistapauksesta. Jutussa kerrotaan paikalla olleesta auttajasta/pelastajasta. Kirjoita tarina siitä, mitä on tapahtunut ja mitä auttajasta/pelastajasta kerrotaan Ruun lukemassa jutussa.

2) Ruu lukee pari päivää sitten tapahtuneesta ampumistapauksesta. Jutussa kerrotaan ampujasta. Kirjoita tarina siitä, mitä on tapahtunut ja mitä ampujasta kerrotaan Ruun lukemassa jutussa.

Vastaajia ohjattiin eläytymään tapahtuneeseen kolmannessa persoonassa. Kolmannen persoonan käyttö oli erityisen tärkeää, koska aihe on vaikea ja olisi saattanut aiheuttaa ahdistusta, mikäli se olisi tuotu liian lähelle vastaajia. Vastaajien ikä oli myös otettava huomioon. Kehyskertomuksissa väkivaltainen tapahtuma on etäännytetty vastaajista sekä kolmannen persoonan käytöllä että tapahtumasta lukemisella, jolloin vastaajien ei tarvinnut eläytyä varsinaisesti itse ikävään tapahtumaan, vaan pelkästään siitä kirjoitettuun juttuun. Nimeksi valikoitui sukupuolineutraali Ruu, jotta vastaajat saattoivat kirjoittaa työstä tai pojasta oman valintansa mukaan.

Kehyskertomukset pyrittiin muokkaamaan mahdollisimman lyhyiksi ja vähän johdatteleviksi.

Aikaa vastausten kirjoittamiseen annettiin korkeintaan yhden oppitunnin eli 45 minuutin verran ja suurin osa oppilaista käytti kirjoittamiseen noin 20-25 minuuttia. Tekstit tuotettiin käsin A4-kokoiselle paperille, jonka yläreunassa oli yksi kehyskertomusversio. Paperit rivitettiin, koska oppilaiden opettajat pitivät tätä parempana vaihtoehtona kuin tyhjää paperia. Tarvittaessa vastaajille tarjottiin myös lisäpaperia. Aineistonkeruu toteutettiin oppituntien aikana.

Vastauspaperit jaettiin siten, että joka toinen oppilas sai auttajasta tai pelastajasta kertovan kehyskertomuksen ja joka toinen ampujasta kertovan kehyskertomuksen. Kirjoitusta edeltävässä suullisessa ohjeistuksessa korostettiin anonymiteettia ja sitä, että kyseessä ei ole koe tai muu arvioitava koulutehtävä. Jokaisen vastauksen tärkeys tuotiin kuitenkin esille. Tutkimuksessa ei pyritty selvittämään vastaajien taustatekijöiden vaikutuksia, joten mitään taustatietoja ei kerätty. Yhteistä vastaajille on samassa koulussa opiskelu ja sama luokka-aste.

Kirjoitettujen kertomusten pituus vaihteli muutamasta lauseesta useamman sivun pituisiin vastauksiin. Aineistossa molempien kehyskertomusten mukaisia vastauksia on 23. Aineisto litteroitiin sanatarkasti yhdeksi tiedostoksi (11 sivua, fontti Arial, fonttikoko 11, riviväli 1,15) ja järjestettiin variaatioiden mukaisesti. Aineistoa kertyi yhteensä 3414 sanan verran ja tarinoiden keskipituus oli 74 sanaa.

Aluksi tarinoita käsiteltiin yksittäisinä tapauksina, sitten yhtenä kokonaisuutena. Ensin kaikki vastaukset luettiin huolellisesti läpi, jonka jälkeen niistä etsittiin toistuvia teemoja. Toistuvista aiheista muodostettiin taulukko, jossa vastaukset eriteltiin kehyskertomuksittain. Taulukon avulla pystyttiin havaitsemaan variaatioiden tuottamat erot ja löytämään vastauksista sankareihin ja konniin liitetyt tyypilliset piirteet. Tämän jälkeen vastaajien tuottamien kertomusten piirteitä verrattiin saman aihepiiriin aikaisempien tutkimusten tuloksiin sekä pohdittiin niiden vastaavuutta väkivaltautuksiin.

Tässä artikkelissa käytetyt sitaattit ovat alkuperäisessä muodossa, eikä niissä mahdollisesti esiintyviä kielivirheitä ole korjattu.

Tulokset

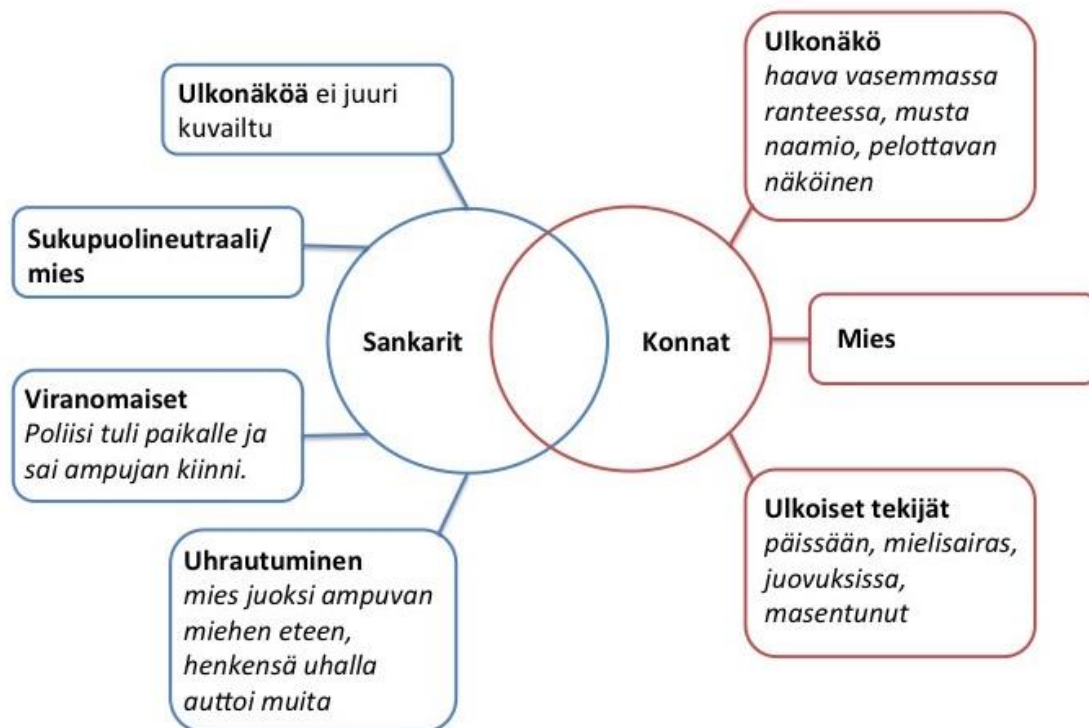
Kehyskertomukset antoivat vastaajille varsin vapaat kädet valita millä tavoin he haluavat tapahtuneesta kirjoittaa. Ainoastaan tapahtuman yleisluonne ja kehyskertomuksen näkökulma oli rajattu. Vaikka kehyskertomuksissa ei viitattu suoraan tiettyyn lähteeseen, vastaajat kirjoittivat pääsääntöisesti lehtijutuista. Joissakin vastauksissa lehti oli jopa nimetty. Tällä lehtijuttu-näkökulmalla oli todennäköisesti melko suurikin vaikutus vastausten muotoon ja tapaan kertoa tapahtuneesta. Monet vastauksista saivat selvästi inspiraationsa oikeista lehti uutisista. Niissä mainittiin samoja asioita kuin uutisissa vastaavista tapauksista yleensä on tapana mainita ja joistakin vastauksista löytyi myös viittauksia todellisiin tapahtumiin, kuten esimerkiksi Jokelan kouluampumiseen ja ulkomailla tapahtuneisiin väkivaltaisiin konflikteihin.

Osa vastaajista muodosti kehyskertomusten pohjalta täysin uutismaailman ulkopuolelle sijoittuvan kertomuksen. Näissä kertomuksissa seikkailivat eläinhahmot ja elokuvista tutut hahmot: esimerkiksi James Bond ja Indiana Jones löytyivät vastauksista, samoin kuin viittaus Star Wars -saagaan. Sekä sankareilla että konnilla saattoi olla ylliluonnollisia kykyjä, kuten kyky lentää

tai liikkua yliluonnollisen nopeasti paikasta toiseen. Esimerkiksi eräässä vastauksessa sankari hallitsi useita erilaisia kykyjä: *Yhtäkkiä Quickscarf tuli teleportaamalla ja otti luodin kiini.*

Näkökulman muutos ampujasta auttajaan tai pelastajaan tuotti jonkin verran erilaisia vastauksia, mutta vastauksissa oli myös havaittavissa yhteneväisyyksiä. Näkökulmasta riippumatta lähes kaikki vastaajat (n=43/46) kirjoittivat jotakin ampujasta eli kertomuksen konnasta, myös ne, joiden kehyskertomus oli auttajan tai pelastajan näkökulmasta. Konnan hahmo herätti siis selvästi enemmän kiinnostusta kuin sankarin.

Aktiiviset toimijat vastauksissa olivat pääsääntöisesti miehiä. Sekä sankarit, että konnat saivat yleisesti mieshahmon, mutta konnan sukupuoli oli vielä useammin selkeästi määritelty kuin sankarin. Sankari pysyi hyvin usein sukupuolineutraalina ja noin puolessa tarinoista (n=21/46) poliisi toimi joko yksin tai yhdessä jonkun muun toimijan kanssa sankarin roolissa. Erityisesti konnanäkökulmasta kirjoitetuissa vastauksissa sankarina olivat yleistetyksi poliisit.

Kuvio 1. Sankareiden ja konnien ominaisuudet vastaajien mukaan

Toisten puolesta uhrautuvat sankarit

Sankarinarratiiveja pyrittiin löytämään auttajaa tai pelastajaa käsittelevillä kehyskertomuksilla. Vaikka sankaruuteen ei varsinaisesti viitattu kehyskertomuksissa, vastauksissa näkyi hyvin sekä perinteisiä kirjallisuudesta tuttuja sankarikuvauksia että tosielämän sankareiden piirteitä. Joissakin vastauksissa auttaja ja pelastaja jopa viitattiin sanalla sankari. Kehyskertomusten alun tapahtumakuvaus ohjasi kirjoittamaan enemmän varsinaisista sankareista eikä arjen sankareista. Ampumistapaus vaatii epätavallisia sankarillisia tekoja, eikä pelkästään oikein toimiminen tällaisessa tilanteessa riitä. (Keczer, File, Orosz & Zimbardo 2016, 14.)

Ulkonäkö. Vastaajien kertomuksissa sankaruus näyttäytyi varsin neutraalina. Vain muutamassa vastauksessa sankarin ulkonäköä oli kuvailtu, yleensä hänet mainittiin lähinnä nimellä auttaja tai pelastaja, joka saapuu paikalle sopivasti:

Mies ampui tuntematonta ihmistä ja auttaja meni auttamaan, että koita kestää. Sitten hän soitti 112. Auttaja oli rohkea mies. Hän pelkäsi itsekin, että ampuja ampuu häntäkin.

Sukupuoli. Sankarit olivat konnia useammin **sukupuolineutraaleja** hahmoja, mutta jos sankarin sukupuoli oli mainittu, se oli **yleensä mies**. Tähän saattaa vaikuttaa se, että julkista huomiota saaneista sankareista suurin osa on miehiä (Becker & Eagly 2004, 163). Toisaalta sankaruuteen liitetyt ominaisuudet eli riskin ottaminen ja toisista huolehtiminen ovat yhdistelmä maskuliinisuutta ja feminiinisyyttä (Becker & Eagly 2004, 166), joten voitaisiin ajatella sankaruuden olevan androgyyni ja sankarin roolin soveltuvan sekä miehille että naisille yhtä hyvin. Yleisesti ottaen sankaruuteen liitetään kuitenkin hyvin voimakkaasti fyysinen vahvuus ja kestävyys, jotka ovat maskuliinisia ominaisuuksia. Monet roolit ja ammatit, joihin sankaruus yleensä yhdistetään, vaativat fyysistä vahvuutta, kuten palomies, poliisi tai sotilas. Naisilla on siis vähemmän mahdollisuuksia julkisiin sankarillisiin rooleihin. (Rankin & Eagly 2008, 414–415; Eagly & Becker 2005, 344.) Julkisuudessa ja uutisissa sankarit ovat siis pääasiassa miehiä, vaikka henkilökohtaiset sankarit saattaisivatkin olla tasaisesti sekä miehiä että naisia (Rankin & Eagly 2008, 418).

Viranomaiset. Hyvin usein sankarin rooliin oli asetettu yleisesti **poliisit** ilman sen tarkempaa kuvausta. Aikaisemmassakin tutkimuksessa julkiseen sankarin rooliin on nimetty yleisimmin palomiehet tai poliisit (Rankin & Eagly 2008, 417). Vaikka poliisi sankarina ei varsinaisesti kategorisoi sankaria mieheksi tai naiseksi, sen voidaan nähdä sisältävän maskuliinisuuden oletuksen poliisin ammatin miesvaltaisuuden vuoksi (Rankin & Eagly 2008). Näennäisestä sukupuolineutraaliudesta huolimatta sankareiden sukupuoli kallistui siis myös tässä tutkimuksessa enemmän miesten puolelle. Niin sanottuihin arjen sankareihin mahtuu yhtä paljon naisia kuin miehiäkin, mutta tällaista sankaruutta ei kuitenkaan usein huomioida julkisesti (Rankin & Eagly 2008, 418–419). Tämän tutkimuksen painotus oli nimenomaan uutisten sankareissa, joten vastaajien kertomukset kertovat erityisesti julkisesta sankaruudesta.

Toiminnan aikaansaava tekijä. Sankarin tärkein ominaisuus vastausten perusteella oli kyky ja halu **uhrautua** toisten puolesta. Kuten esimerkiksi seuraavassa vastauksessa:

Mystinen auttaja oli tullut hättiin ja tökännyt mieheltä joka sekopäissään oli ampunut ihmisiä. Vain kaksi ihmistä kuoli, mjaa kymmenen loukkaantui. Ruu ei ollut lukenut koko raporttia kotona, joten hänelle tuli positiivisena yllätyksenä, että maailmassa on vielä henkilöitä jotka uhraavat henkensä toisten ihmisten vuoksi.

Usein uhrautuminen tarkoittaa fyysistä oman hengen vaarantamista muiden hyvinvoinnin takia, mutta aina sankarin ei tarvitse olla suoranaudessa hengenvaarassa pelastaessaan muita (Rankin & Eagly 2008, 418). Sankaruus on nähtävä ennen kaikkea sisäisenä ominaisuutena. Vastaajien kertomusten perusteella sankarit voivat olla oikeastaan keitä tahansa sukupuolesta, iästä tai muista ulkoisista tekijöistä riippumatta, kunhan heillä on rohkeutta ja halua asettaa itsensä alttiiksi vaaralle. Sankarin rooli on siis psykologisempi kuin konnan rooli ja tärkeässä asemassa onkin henkilön yksin omassa mielessään tekemä päätös toimia sankarillisesti (Franco, Blau & Zimbardo 2011, 103). Sankaruuteen on myös aiemmassa tutkimuksessa liitetty voimakkaasti riskin ottaminen, rohkeus ja itsensä uhraaminen jonkun toisen takia (Rankin & Eagly 2008; Keczer, File, Orosz & Zimbardo 2016; Becker & Eagly 2004). Sankari siis toimii epäitsekkäästi ja haluaa auttaa muita omasta hyvinvoinnistaan välittämättä (Kinsella, Ritchie & Igou 2015, 116). Toisaalta sankaruus vaatii erityiset olosuhteet, kuten tässä tutkimuksessa ampumistapauksen, koska tavallisten ongelmien kanssa painivaa henkilöä ei pidetä sankarillisena, vaikka ns. arjen sankarikin saattaa huolehtia enemmän muiden hyvinvoinnista kuin omastaan (Rankin & Eagly 2008, 416–418). Usein sankariksi päätyminen vaatii myös tuntemattomuuden aspektin, eikä esimerkiksi yhdysvaltalainen sankareita palkitseva järjestö Carnegie Hero Fund myönnä palkintoa perheenjäsenen pelastamisesta, vaan vaatimuksena on, että pelastaja ja pelastettava ovat toisilleen ennestään tuntemattomia (Becker & Eagly 2004, 167). Tämän tutkimuksen vastaajien kertomuksissa sankarit olivatkin pääasiassa anonyymeja ja he olivat tapahtumapaikalla täysin sattumalta.

Pelottavan näköiset konnat

Konnanarratiiveihin haluttiin päästä käsiksi ampujasta kertovalla kehyskertomuksella. Samoin kuin sankarinarratiivien kohdalla, myöskään konnaan ei viitattu suoraan, vaan kehyskertomuksissa konnan roolissa oli ampuja. Konna herättikin vastaajissa selvästi enemmän kiinnostusta kuin sankari, ja häntä kuvailtiin yksityiskohtaisemmin ja useammissa vastauksissa.

Ulkonäkö. Vastauksissa oli kuvattu konnien ulkoista olemusta varsin paljon. Heidän ikänsä, pituutensa ja vaatetuksensa oli kuvailtu useissa kertomuksissa. Tällainen kuvailu muistuttaa hyvin paljon rikosjournalismista tuttua kuvaustapaa. Erityisesti kertomukset, joissa ampuja ei ollut jäänyt vielä kiinni, toistivat rikos- ja katoamistapauksista kertovien lehtijuttujen kaavaa:

Poliisit eivät valitettavasti saanut ampujaa kiinni, mutta pelkoa ei ole. Miehellä oli tummanruskeat hiukset, pitkät jalat ja haava vasemmassa ranteessa. Jos saat tietoa kyseisestä miehestä, ilmoittakaa siitä heti poliisille. Kadonneen ampujan löytämisestä luvataan 4000 euron palkkio.

Usein konnat kuvattiin **pelottavan näköisiksi**: he olivat pukeutuneet mustiin, käyttivät naamioita ja heillä oli arpia. Rumuus onkin myös yleisesti vahva osa konnan ulkoista olemusta. Nämä ulkoiset rumuuden merkit ovat yksi tapa kuvata konnan aiheuttamaa pelkoa ja ahdistusta. Ulkoisten pelottavien merkkien kuvailu liittyy mielessämme tapahtuvaan stereotyyppiseen kategorisointiin, joka helpottaa konnan tunnistamista. (Cámara Arenas 2011, 10–11.)

Sukupuoli. Konnan sukupuoli oli mainittu suurimmassa osassa kirjoituksista (n=29/46) ja näistä mainituista vain yksi oli nainen. Myös sellaisissa vastauksissa, joissa sukupuolta ei oltu suoraan määritetty, konnat saivat usein **maskuliinisia piirteitä**. Aikaisemmassa lastenkirjallisuutta koskevassa tutkimuksessa on todettu, että naiskonnien määrä lapsille suunnatuissa kirjoissa on huomattavasti mieskonnien vähäisempi. Naisten pahoille teoille annetaan myös enemmän tekosyitä sekä niihin liitetään lieventäviä ominaisuuksia useammin kuin miesten, vaikka miehet ja naiset ovat lastenkirjoissa konnina yhtä voimakkaita. Aggressiivisuutta pidetään selvästi maskuliinisena ominaisuutena. (Kristensen, Rothbauer & McKechnie 2016, 18–19.) Tämä saattaa kuvastaa yhteiskunnassa vallitsevaa sukupuolistereotypiaa, jonka mukaisesti naisia ei pidetä luontaisesti pahoina, eikä heitä kenties sen takia oteta tosissaan konnina (Kristensen, Rothbauer & McKechnie 2016, 21). Myös väkivaltautisoinnissa on havaittavissa tekijöiden ja uhrien sukupuolten jakautuminen siten, että naiset ovat huomattavasti useammin uhrin kuin tekijän roolissa. Todellisuudessa uutisten välittämä kuva sukupuolijakaumasta on vääristynyt, eivätkä naiset joudu uhreiksi miehiä useammin. (Kivivuori, Kemppi & Smolej 2002, 61–62; ks. myös Venäläinen 2013.)

Toiminnan aikaansaava tekijä. Jos sankareiden toimintaa selitettiin halulla uhrautua toisten puolesta, niin konnien toimintaa selitettiin usein ns. **ulkoisilla tekijöillä**. Konnat olivat menettäneet kaiken, sekä materiaalsen omaisuuden että perheen, he käyttivät paljon alkoholia ja heillä oli mielenterveysongelmia. *Ampuja oli niin mielisairas ja päissään että halusi tappaa.* Myös aikaisemmassa tutkimuksessa mielenterveyshäiriöistä kärsivät ja päihdeongelmaiset on nimetty ns. ennakoimatonta uhkaa edustaviksi. Tällaisten henkilöiden pelätään tekevän yllättäen jotakin väkivaltaista. (Haara, Reunanen, Näsi & Kivivuori 2017, 42.) Halutaanko pahuutta selittää siis mieluummin ulkoisilla tekijöillä, koska ei haluta nähdä, että pahuus voisi olla sisäsyntyinen ominaisuus? Stereotyyppisen määritelmän mukaan konnat tekevät pahoja tekoja, koska ovat pahoja, mutta todellisuudessa konnan toimintaan vaikuttavat usein monet muutkin seikat (Cámara Arenas 2011, 18–19). Toiminnan selittäminen ulkoisten ongelmien aiheuttamana saattaa tuntua helpommalta käsittää kuin sisäsyntyisen pahuuden olemassaolon tunnustaminen. Mielenterveysongelmiin ja päihteiden käyttöön viittaaminen on yleistä myös väkivaltatapauksista kertovissa uutisissa. Hyvin usein kerrotaan, oliko tekijä esimerkiksi alkoholin vaikutuksen alainen, ja monissa tapauksissa tekijälle tehdään mielentilatutkimus oikeudenkäynnin yhteydessä.

Konnuus ja terrorismi

Ennako-oletuksena oli, että kehyskertomukset herättäisivät vastauksia, joissa terrorismi olisi läsnä tavalla tai toisella, koska mediassa väkivaltaisten tapahtumien terroristiset yhteydet nostetaan usein hyvinkin voimakkaasti esille, kuten esimerkiksi artikkelin kirjoitushetkellä käynnissä olevan Turussa 2017 tehdyn puukotusiskun oikeudenkäyntiin liittyvässä uutisoinnissa. Vain yhdessä vastauksessa mainittiin terrorismi: *Poliisin mukaan miehellä ei ollut terroristisia yhteyksiä*. Vaikka Suomessa terrorismi on vielä melko kaukaisena pidetty aihe, eikä sen kenties vielä Turussa tapahtuneen terroristiseksi teoksi epäillyn iskun jälkeenkään ajatella koskettavan suomalaista arkipäivää, näkyvät eri puolilla maailmaa tehdyt iskut kuitenkin myös meidän uutisissamme. Terrorismiuutisoinnissa media rakentaa yleensä varsin voimakkaasti kuvaa vihollisesta ja me-muut -asetelmasta, jossa vihollinen epäinhimillistetään (Steuter & Wills 2009, 8). Usein konflikteja ja verenvuodatusta käsittelevissä uutisissa teot yhdistetään suoraan ääri-islamiin ja sitä edustaviin muslimeihin. Kanadassa tehdyssä tutkimuksessa havaittiin median luovan systemaattisesti metaforia muslimeista vihollisena ja islaminuskoiset erotettiin kantaväestöstä termeillä, jotka antoivat ymmärtää, että he eivät ole kanadalaisia. (Steuter & Wills 2009, 8–11.) Myös suomalaisessa väkivaltakonflikteja koskevassa uutisoinnissa mainitaan hyvin herkästi tekijän mahdollinen yhteys terroristisiin järjestöihin ja usein tässä yhteydessä myös tekijän uskonnollinen vakaumus nousee esille. Tästä syystä on mielenkiintoista, että tämän tutkimuksen aineistossa uskonto mainittiin vain yhdessä vastauksessa ja siinäkin ampujan kerrottiin olevan kristinuskossa. Konnien kansalaisuutta ei myöskään mainittu kuin muutamassa (n=4/46) kertomuksessa, eivätkä mainitut kansalaisuudet viitanneet yhdessäkään vastauksessa terrorismiin uutisissa liitettuihin maihin.

Yhdysvalloissa terrorismiuutisointia on tutkittu 9/11-iskun jälkeen melko paljon. Kyseisen iskun jälkeen pelko liitettiin rikosuutisoinnissa entistä vahvemmin terrorismiin ja sanoja pelko sekä terrorismi nähtiin suurten yhdysvaltalaislehtien otsikoissa merkittävästi useammin kuin aikaisemmin (Altheide 2006, 428). MieliPIDemittauksissa oli nähtävissä iskua koskevien uutisten vaikutukset kansaan: esimerkiksi Yhdysvaltain armeijan toimintaa haluttiin tukea huomattavasti enemmän kuin ennen (Altheide 2006, 423). Uutisten pääasiallisena lähteenä toimivat tuolloin hallinnolliset tiedoksiannot (Altheide 2006, 424), joten uutisten poliittinen merkitys oli varmasti varsin suuri. Terrorismiin liittyvistä kirjoituksista tuleekin helposti enemmän propagandaa kuin journalismia ja tämän aihepiirin uutisoinnilla saattaa olla merkittäviä vaikutuksia yleisön mielipiteisiin (Steuter & Wills 2009, 10; ks. myös Woods 2012). Esimerkiksi Yhdysvalloissa 9/11-iskua käytettiin hyväksi rakentamalla uutisissa kuvaa kasvavasta uhkasta ja pelosta, jonka myötä esitettiin vaatimuksia saada kajota kansan yksityisyyteen kansan turvallisuuden nimissä (Altheide 2007, 288).

Suomessa terrorismiuutisoinnin vaikutuksia kansan mielipiteisiin on vaikea tutkia, sillä Suomessa terroristisessa tarkoituksessa tehdyt iskut itsessään ovat uusi ilmiö. Terrorismin uhkan leviämiseen on liitetty sekä meillä, että maailmalla kasvava maahanmuutto ja siihen liittyvät riskit. Heti Turussa tapahtuneen puukotusiskun jälkeen sosiaalisessa mediassa olikin havaittavissa maahanmuuttokriittisyyden kohoaminen. Suomessa aihetta onkin tutkittu vihapuheen näkökulmasta ja on todettu maahanmuuttoon liittyvän vihapuheen ja siitä tehtyjen uutisten lisääntyneen 2000-luvulla. Maahanmuuttokriittiseen keskusteluun ovat ottaneet osaa myös suomalaiset poliitikot. (ks. Maasilta 2012.) Maahanmuuttajien pelätään häiritsevän yhteiskuntarauhaa ja entistä useammin maahanmuuttokeskustelussa mainitaan pelkoa aiheuttavana tekijänä islaminuskoisuus (Haara 2012). Myös suomalaisessa mediassa islam ja väkivalta liitetään toisiinsa varsin helposti ja vaikka tämän aihepiirin uutisissa on pääasiassa kyse radikalisoituneesta ääri-islamista, ne saattavat herättää yleisössä mielikuvia koko uskontokunnan yhteydestä iskuihin. Islamia koskevassa journalismissa myös terrorismi nousee esille usein. Koska terrorismi ei ole suomalaisille arkipäivää, ei siitä, tai islamin yhteydestä siihen, ole myöskään

Pohdinta ja johtopäätökset

Tämän tutkimuksen tavoitteena oli rakentaa kuvaa siitä, millaisia sankari- ja konnahahmoja lapset näkevät väkivaltaisista tapahtumista kertovissa uutisissa. Lasten käsityksiä verrattiin aikaisempiin samaa aihepiiriä koskevien tutkimusten tuloksiin, kirjallisuuden sankari- ja konnanarratiiveihin sekä pohdittiin lasten muodostamien kuvausten yhtäläisyyksiä ja eroja suhteessa väkivaltauutisointiin. Tutkimuksen taustalla oli halu selvittää, miten uutisten sankari- ja konnahahmot kenties toistuvat lasten kertomuksissa ja löytyykö lasten kuvauksista stereotyyppioita, joiden muodostumiseen olisi syytä kiinnittää huomiota myös kasvatuksen näkökulmasta.

Tulokset osoittivat, että konnan hahmo kiinnosti vastaajia selvästi enemmän kuin sankarin. Konnan oli kuvailtu lähes jokaisessa vastauksessa ja kuvaukset olivat huomattavasti tarkempia kuin sankarin kuvaukset. Sama ilmiö on havaittavissa myös väkivaltauutisoinnissa ja se onkin varsin luonnollista, koska jokaisessa väkivaltaisessa tapahtumassa on mukana konna, mutta usein sankarit jäävät puuttumaan. Toisaalta konnan kuvaukset sisälsivät lähinnä ulkoisen olemuksen kuvailua ja myös toimintaa selitettiin pitkälti ulkoisilla tekijöillä, kun sankarin toiminnan pääsyy oli halu uhrautua toisten puolesta. Vaikka sankarinarratiivit jäivät siis melko lyhyiksi ja vaatimattomiksi, ne kuvastivat varsin voimakkaasti sankarillisten tekojen psykologista luonnetta. Myös aikaisemmassa tutkimuksessa sankaruuteen on liitetty vahvasti oman hyvinvoinnin riskeeraaminen toisten pelastamiseksi (Rankin & Eagly 2008; Keczer, File, Orosz & Zimbardo 2016; Becker & Eagly 2004).

Konnan ulkoisen olemuksen runsas kuvaus on osittain selitettävissä lastenkirjallisuuden ja elokuvien tarjoaman stereotyyppisen konnan hahmon kautta. Aivan kuten lastenkirjoissa ja sekä lasten- että aikuistenkin elokuvissa konnat ovat yleensä pelottavan näköisiä ja heidät tunnistaa ns. pahiksiksi heti kun hahmo esiintyy ensimmäistä kertaa kirjassa tai elokuvassa. Tätä tukee myös aivojemme tapa muodostaa stereotyyppisiä mielikuvia, jotka auttavat meitä tunnistamaan samantyyppiset hahmot kun törmäämme niihin uudestaan (Cámara Arenas 2011, 11). Toisaalta tutkimustuloksissa oli havaittavissa yhtäläisyyksiä myös rikosjournalismiin ja erityisesti sellaiseen uutisointiin, jossa pyydetään yleisövihjeitä liittyen tapahtuneeseen rikokseen, jonka tekijää ei olla saatu vielä kiinni. Tällaisissa uutisjutuissa kerrotaan usein tarkkoja tuntomerkkejä tekijästä, kuten esimerkiksi pituus ja vaatetus tekohetkellä. Konnan hahmon ulkoisen olemuksen kuvailun taustalla ovat siis todennäköisesti lasten aikaisemmin näkemät ja kuulemat kuvaukset niin uutisista kuin muustakin mediasta.

Ampujan toiminnan selittäminen ulkoisilla tekijöillä, kuten mielenterveysongelmilla ja alkoholismilla, on mielenkiintoinen yksityiskohta tämän tutkimuksen tuloksissa. Mielenterveys- ja päihdeongelmista kärsivät henkilöt nähdään helposti pelottavina ja heidän käytöksensä ennakoimattomuus herättää ahdistusta (Haara, Reunanen, Näsi & Kivivuori 2017, 42). Väkivaltauutisointi ja rikosjournalismi tukee tällaista ajattelua maininnoilla tekijöiden päihteiden vaikutuksenalaisuudesta sekä mielentilatutkimuksista. Toisaalta ulkoisten tekijöiden käyttämistä selityksenä pahoille teoille voidaan tarkastella myös toisenlaisen pelon näkökulmasta. Mikäli tekijän toiminnalle ei löydy ulkoista selitystä, on hänen pahuutensa nähtävä sisäisenä, ja se saattaakin tehdä teosta huomattavasti pelottavamman.

Tuloksista on nähtävissä vastaajien kertomusten aktiivisten toimijoiden, ampujien sekä auttajien ja pelastajien, voimakas sukupuolittuneisuus. Tätä havaintoa tukevat myös aikaisemmat tutkimukset, joissa on todettu sankari- ja konnahahmojen maskuliinisuuden painottuminen. Vaikka sankarin ominaisuuksiin liitetään sekä maskuliinisia että feminiinisiä piirteitä, nähdään sankarin roolin usein vaativan tietynlaista fyysistä vahvuutta, joka taas on selvästi maskuliininen ominaisuus (Becker & Eagly 2004). Tämänkin tutkimuksen tulokset osoittavat, että vaikka sankarit

olivat näennäisesti melko sukupuolineutraaleja hahmoja, heihin liitettiin kuitenkin sellaisia ominaisuuksia ja ammatteja, jotka ovat nähtävissä maskuliinisiksi. Konnien osalta sukupuolijakauma oli selvempi ja tulosten perusteella konnan rooli onkin määriteltävissä selvästi maskuliiniseksi. Tulokset vahvistavat aikaisempaa tutkimusta lastenkirjallisuudesta (Kristensen, Rothbauer & McKechnie 2016), ja sama ilmiö on havaittavissa väkivaltauutisointia koskevan tutkimuksen tuloksissa, joiden mukaan uutisten välittämä kuva tekijöiden ja uhrien sukupuolijakaumasta on vääristynyt (Kivivuori, Kemppi & Smolej 2002, 61–62).

Ennako-oletuksesta huolimatta terrorismi ei näkynyt vastaajien kertomuksissa yhtä poikkeusta lukuun ottamatta. Näin voimakkaasti uutisissa esillä olevan aiheen puuttuminen on vähintäänkin mielenkiintoista. Esimerkiksi Yhdysvalloissa tehdyssä tutkimuksessa kiinnitettiin huomiota terrorismiuutisoinnin vaikutuksiin kansan mielipiteisiin (Altheide 2006, 423). Miksi siis tämän tutkimuksen tutkimusjoukko ei tarttunut terrorismin aihepiiriin? Vastauksen saamiseksi olisi tehtävä lisätutkimusta, mutta kenties aihe on lapsille niin pelottava, että he eivät halua kirjoittaa siitä, jolloin he saattavat vältellä sitä joko tietoisesti tai alitajuisesti. Toisaalta terrorismi saattaa olla nykyään jo niin yleisesti esillä ja osa päivittäistä tietotulvaa, että siihen ei kiinnitetä enää huomiota ellei isku ole jollakin tavalla erityisen merkittävä eli esimerkiksi uhrilukumäärältään suuri tai maantieteelliseltä tapahtumapaikaltaan yleisölle läheinen.

Tässä tutkimuksessa haluttiin kerätä tietoa nimenomaan lasten näkökulmasta. Aikaisemmat sankari- ja konnanarratiiveihin liittyvät tutkimukset ovat keskittyneet aikuisiin, samoin kuin väkivaltauutisoinnin herättämien ajatusten tutkimus. Tämän tutkimuksen tutkimusjoukoksi valittiin viidesluokkalaisia oppilaita, koska heillä uskottiin ikänsä puolesta olevan jo riittävät taidot kirjoittaa tutkimusaiheesta ja toisaalta heidän myös ajateltiin jo seuraavan uutisia ja muita medioita sen verran, että he ovat tietoisia uutisissa näkyvistä väkivaltaisista tapahtumista. Vastauksissa yhdistyikin ymmärrys Suomessa ja maailmalla tapahtuvista väkivaltaisista konflikteista ja lasten tapa jäsentää tällaisia vaikeita aiheita. Lapset kuvasivat tapahtumia kertomuksellisesti ja yhdistelivät sujuvasti uutismaailmasta tuttuja piirteitä satumailmaan ja jopa yliluonnollisiin ilmiöihin. Vaikka ei voida suoraan sanoa, kuinka paljon uutiset tai muu media vaikuttavat lasten maailmankuvaan, tämän tutkimuksen tuloksista on havaittavissa paljon samankaltaisuuksia kuin uutisissa. Aiemmat tutkimukset aikuisten osalta osoittavat samanlaisia tuloksia, joten on todettava jonkinlaisen vaikutusyhteyden olevan olemassa.

Uutiset ja muu media tarjoavat meille erilaisia mielikuvia tapahtumista, ja yhdessä muiden ympäristötekijöiden kanssa nämä kuvat muokkaavat asenteitamme ja muodostavat mieliimme stereotyyppioita. Väkivaltauutisoinnissa esitetyt sankari- ja konnanarratiivit saattavat siirtyä sekä lasten että aikuisten asenteisiin ja aiheuttaa esimerkiksi tietynlaisten henkilöiden karttamista. Se millaiset hahmot lapset näkevät sankareina ja ennen kaikkea konnina vaikuttaa heidän suhtautumiseensa: jos henkilö muistuttaa mielikuvaa uutisissa nähdyistä ”konnasta”, hän saattaa herättää lapsissa pelkoa ja tarvetta vältellä tällaista henkilöä. Kasvatuksen ja erityisesti mediakasvatuksen näkökulmasta tällaisten asenteiden ja stereotyyppien kehittyminen on mielenkiintoista, sillä niiden kautta tarjoutuu mahdollisuus mediakriittisyyden ja medialukutaidon kehittämiseen. Näitä taitoja tulisikin harjoitella lasten kanssa medioituvassa maailmassa entistä enemmän, jotta stereotyyppit eivät muodostuisi liian voimakkaiksi. Stereotyyppit vaikuttavat paljon myös suvaitsevaisuuteen: konnaksi lokeroitua henkilöä kartetaan mielikuvan vuoksi. Mikäli esimerkiksi tiettyyn kansalaisuuteen tai siihen viittaaviin ulkoisiin merkkeihin liitettäisiin tällainen konnan leima, se saattaisi aiheuttaa laajan karttamisreaktion, joka taas vaikuttaisi yhteiskuntamme sosiaaliseen toimintaan. Tämän tutkimuksen tuloksissa ei ollut havaittavissa kansalaisuuteen tai uskontoon liitettyä konnan statusta. Tulokset ovat mieltä huojentavia, sillä maahanmuuttoon liittyvän vihapuheen lisääntyessä eri medioissa (Maasilta 2012) ei olisi ihme, jos tällaiset teemat näkyisivät myös lasten käsityksissä.

Tässä tutkimuksessa käytettiin kehyskertomuksissa tapausesimerkkinä ampumistapausta. Ampumisen ajateltiin olevan nykyisessä uutistilanteessa neutraalimpi kuin vaikkapa puukotus tai

autolla väkijoukkoon ajaminen, koska edellä mainitut ovat olleet viime aikoina vahvemmin liitettävissä terroritekoihin. Väkivaltaisuuksien lajin määrittelyllä saattoi olla vaikutusta tuloksiin ja erityisesti konnanarratiiveihin, joissa ei ollut havaittavissa yhteyttä uutisissa paljonkin näkyviin terroritapauksiin. Myös tutkimuksen ajankohdalla oli oletettavastikin vaikutusta siihen, millaisia kuvauksia vastaajat kirjoittivat. Aineiston keräämisen aikaan uutisissa ei ollut erityistä kohua aiheuttaneita iskuja tai väkivallantekoja, joista vastaajat olisivat saattaneet saada aineksia kertomuksiinsa. Lisätutkimuksena olisikin mielenkiintoista selvittää, miten väkivaltatapauksen muutos vaikuttaisi erityisesti konnakuvauksiin. Olisivatko vastaukset erilaisia, jos kehyskertomuksen tapausesimerkkinä olisikin puukotus ja aineisto kerättäisiinkin esimerkiksi nyt, kun Turun iskun oikeudenkäynti on vahvasti esillä lähes päivittäin?

Tutkimuksen tulosten perusteella näyttää siltä, että uutisten ja muun median välittämät kuvaukset toistuvat ainakin jossakin määrin lasten mielikuvissa ja käsityksissä. Lasten silmissä väkivaltatapauksien sankarit ja konnat vastaavat pitkälti stereotyyppisiä kuvauksia, joita myös uutiset omalta osaltaan vahvistavat. Lasten kasvatuksessa tulisikin kiinnittää huomiota näihin stereotypioihin ja käsitellä niitä myös esimerkiksi koulussa, jotta liiallista lokeroitumista ei tapahtuisi. Runsaasta terrorismiuutisoinnista huolimatta vaikuttaisi tulosten perusteella siltä, että lapset eivät näe tiettyä kansalaisuutta tai uskontoa edustavia henkilöitä automaattisesti konnina. Mutta keitä ne onkaan ne sankarit? Oikeastaan keitä tahansa, kenellä on tarpeeksi rohkeutta ja halua puolustaa muita, vaikka oman henkensä uhalla.

Lähteet

- Alexander, B. 2011. *The new digital storytelling: creating narratives with new media*. Santa Barbara: Praeger.
- Altheide, D. L. 2006. Terrorism and the politics of fear. *Cultural Studies ↔ Critical Methodologies* 6 (4), 415–439. doi: 10.1177/1532708605285733.
- Altheide, D. L. 2007. The mass media and terrorism. *Discourse & Communication* 1 (3), 287–308. doi: 10.1177/1750481307079207.
- Bal, M. 1997. *Narratology: Introduction to the theory of narrative* (2. ed.). Toronto: University of Toronto Press.
- Becker, S. W. & Eagly, A. H. 2004. The heroism of women and men. *American Psychologist* 59 (3), 163–178. doi: 10.1037/0003-066X.59.3.163.
- Busso, S. 2014. Modern institutions between trust and fear: elements for an interpretation of legitimation through expertise. *Mind & Society* 13 (2), 247–256. doi: 10.1007/s11299-014-0153-9.
- Campbell, J. 1990. Sankarin tuhanet kasvat. Suom. H. Virrankoski. Helsinki: Otava.
- Cámara Arenas, E. 2011. Villains in our mind: a psychological approach to literary and filmic villainy. Teoksessa D. Yakali-Çamoglu & A. Fahraeus (toim.) *Villains and villainy: embodiments of evil in literature, popular culture and media*. Amsterdam: Editions Rodopi, 3–28.
- Eagly, A. H. & Becker, S. W. 2005. Comparing the heroism of women and men. *American Psychologist* 60 (4), 343–344. doi: 10.1037/0003-066X.60.4.343.
- Furedi, F. 1998. *Culture of fear: risk-taking and the morality of low expectation*. Lontoo: Cassell.
- Franco, Z. E., Blau, K. & Zimbardo, P. G. 2011. Heroism: A conceptual analysis and differentiation between heroic action and altruism. *Review of General Psychology* 15 (2), 99–113. doi: 10.1037/a0022672.
- Haara, P. 2012. Poliittinen maahanmuuttokeskustelu Helsingin Sanomien verkkokeskusteluissa. Teoksessa M. Maasilta (toim.) *Maahanmuutto, media ja eduskuntavaalit*. Tampere: Tampere University Press, 52–86.
- Haara, P., Reunanen, E., Näsi, M. & Kivivuori, J. 2017. Väkipalsta pirstaloituvassa mediamaisemassa: fokusryhmätutkimus uhkan kokemuksesta ja rikostiedon lähteistä. Tampere: Tutkimuskeskus COMET.
- Keczer, Z., File, B., Orosz, G. & Zimbardo, P. G. 2016. Social representations of hero and everyday hero: A network study from representative samples. *PLoS ONE* 11 (8). doi: 10.1371/journal.pone.0159354.
- Kinsella, L. E., Ritchie, T. D. & Igou, E. R. 2015. Zeroing in on heroes: A prototype analysis of hero features. *Journal of personality and social psychology* 108 (1), 114–127. doi: 10.1037/a0038463.
- Kivivuori, J., Kemppi, S. & Smolej, M. 2002. Etusivujen väkipalsta: väkipalsta iltapäivälehtien etusivuilla, todellisuudessa ja ihmisten peloissa 1980–2000. Helsinki: Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos, Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen julkaisuja 196.
- Kristensen, E., Rothbauer, P. & McKechnie, L. 2016. Villains, heroes and parents: An examination of gender stereotypes and representation of female characters in Canadian award-winning children’s books.
- Liebes, T. 1994. *Narrativization of the news: An Introduction*. Hillsdale: Lawrence Erlbaum Associates, Inc., 1–8.
- Maasilta, M. 2012. Perinteinen ja sosiaalinen media ruokkivat toinen toisiaan. Teoksessa M. Maasilta (toim.) *Maahanmuutto, media ja eduskuntavaalit*. Tampere: Tampere University Press, 23–51.
- Maasilta, M., Rahkonen, J. & Raittila, P. 2008. Islam suomalaisissa joukkoviestimissä. Tampereen yliopisto, journalismin tutkimusyksikkö. Julkaisuja / Tampereen yliopisto, tiedotusopin laitos, Sarja A 103.
- Markovits, J. 2012. Saints, heroes, sages and villains. *Philosophical Studies: An International Journal for Philosophy in the Analytic Tradition* 158 (2), 289–311. doi: 10.1007/s11098-012-9883-x.
- Mustonen, A. 2001. *Mediapsykologia*. Helsinki: WSOY.
- Propp, V. 1994. *Morphology of the folktale*. Austin: University of Texas Press.
- Rankin, L. E. & Eagly, A. H. 2008. Is his heroism hailed and hers hidden? Women, men and the social construction of heroism. *Psychology of Women Quarterly* 32 (4), 414–422. doi: 10.1111/j.1471-6402.2008.00455.x.

- Ropo, E. & Huttunen, M. 2013. Puheenvuoroja narratiivisuudesta opetuksessa ja oppimisessa. Tampere: Tampere University Press.
- Smolej, M. 2011a. News media, crime and fear of violence. Helsinki: Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos, Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen tutkimuksia 257.
- Smolej, M. 2011b. Rikosuutisoinnin muutokset. Haaste 4/2011.
<http://www.haaste.om.fi/fi/index/lehtiarkisto/haaste42011/rikosuutisoinninmuutokset.html> .
(Luettu 29.3.2018)
- Steuter, E. & Wills, D. 2009. Discourses of dehumanization: Enemy construction and canadian media complicity in the framing of the war on terror. *Global Media Journal* 2 (2), 7–24.
- Suikkanen, R., Holma, A. & Raittila, P. 2012. Muuttumaton uutinen?: Suomalaisen uutismedian vuosiseuranta 2007–2012, loppuraportti. Tampere: Tutkimuskeskus COMET..
- Syrjälä, H. 2007. Väkipalva lööppijulkisuudessa. Tampereen yliopisto, tiedostusopin laitos. Julkaisuja / Tampereen yliopisto, tiedostusopin laitos 101.
- Venäläinen, S. 2013. Väkipalvan sukupuoli iltaapäivälehdissä. *Media & viestintä* 36 (3–4), 23–39.
- Woods, J. 2012. Freaking out : A decade of living with terrorism. Washington: Potomac Books.
- Yakali-Çamoglu, D. & Fahraeus, A. 2011. Villains and villainy: embodiments of evil in literature, popular culture and media. Amsterdam: Editions Rodopi.